

Vogels slachtoffer van olieramp op rivier de Maas in december 1981

Jacques Ummels

Op dinsdag 8 december 1981 rond 17.00 uur liep de met 800 ton zware stookolie geladen tanker 'Steve' tegen een van de pijlers van de Pont des Arches te Luik. Als gevolg van deze aanvaring raakte de boot lek en kwam er ongeveer 100 ton van de lading in de Maas terecht.

De waterstand van de rivier was op het moment van de ramp extreem hoog, met een capaciteit van bijna vijf maal zo groot als normaal, debiet circa 1200 m³/sec.

Gevolgen voor avifauna

De gevolgen voor de vogels waren al snel merkbaar. Woensdag 9 december 1981 werden reeds de eerste slachtoffers naar het dierenasiel te Maastricht gebracht. Vooral in en bij het grindgat Oost-Maarland (Eijsden) was de situatie ernstig. Een grote hoeveelheid olie dreef daar het grindgat binnen.

De mate van verontreiniging was op diverse plaatsen nogal verschillend. De grootste vervuiling werd veroorzaakt op die plaatsen waar de uiterwaarden zacht glooiend zijn en dan voornamelijk in de buitenbochten van de rivier. Hier kreeg de olie de kans om zich in brede stroken af te zetten.

Zo ligt er even ten noorden van het gehucht Voulwames (Bunde) een strook van circa 14 meter breedte met een lengte van ongeveer 3 kilometer.

Samen met medewerkers van de Luikse Ornithologische Vereniging AVES zijn een groot aantal dode vogels gevonden. Zie tabel 1.

Dat is een totaal van 240 doodgevonden vogels in het gebied tussen Luik en Geulle vanaf 9 december 1981 t/m 15 januari 1982.

Tijdens de watervogeltelling in de namiddag van 12 januari telden wij langs het Maas-traject tussen Bunde en Elsloo gedurende 2½ uur onder andere 300 Koperwieken en 60 Kramsvogels. Bij vorst en perioden van felle

Tabel 1.

Wilde Eend	75	Kokmeeuw	11
Meerkoet	68	Merel	3
Waterhoen	27	Koperwiek	2
Tafeleend	20	Graspieper	1
Knobbelzwaan	4	Stormmeeuw	1
Fuut	6	Eidereend	1
Dodaars	8	IJsvogel	1
Blaauwe Reiger	1	Kievit	4
Zilvermeeuw	3	Niet gedeterm.	4

koude trekken deze vogels voornamelijk langs de Maas (zo genaamde vorsttrek).

Meer dan 50% was in ernstige mate met olie besmeurd

De vogels proberen met hun snavel de vervuiling te verwijderen en krijgen zodoende de olie in hun maag.

De kans dat de vogels als gevolg van deze maag- en darmverontreiniging sterven is volgens literatuuropgave zeer groot.

Bij de grotere soorten, zoals zwanen en eenden, zal dit percentage iets lager liggen dan bij de kleinere soorten. Zo zijn van de Knobbelzwanen die naar het asiel in Haarlem werden gebracht er reeds een aantal aan maag- en darmbloedingen gestorven.

Op grond van het aantal lijsterachtigen, dat wij op 12 december 1981 telden, kan een schatting gemaakt worden van het totale aantal slachtoffers.

Uiterwaard, even ten noorden van het gehucht Voulwames (Bunde), 12 december 1981.

Foto: H. Bollen.

Koperwiek 'vastgekleefd' in de olie, Geulle, 12 december 1981.

Foto: H. Boilen.

Tussen 8 en 12 december 1981 foerageerden er grote groepen van deze soorten op de uiterwaarden. Indien men uitgaat van deze vier dagen en wetende dat de sterkste doortrek in de ochtenduren plaatsvindt, kan alleen het aantal lijsterachtigen al op 3 à 4000 exemplaren worden geschat.

Echter ook Graspiepers en kwikstaarten foerageren veelvuldig op de uiterwaarden, zodat kans op vervuiling van deze soorten zeer groot is. Na 12 december 1981 is de temperatuur flink gedaald waardoor de viscositeit van de olie zodanig veranderde dat de vogels bij aanraking hiervan geen nadelige gevolgen ondervonden. De olie bleef bij deze lage temperatuur niet meer aan poten en veren plakken. Ook de sneeuw na half december heeft in het 'voordeel' gespeeld van de vogels.

Op het moment van de ramp lagen er in de grindgaten van Eijsden en Oost-Maarland ongeveer 15.000 watervogels en in de grindgaten om en nabij Stevensweert circa 40.000 exemplaren.

Deze grindgaten vervullen een zeer belangrijke functie als rust- en foerageergebied voor trekkende watervogels. Voor diverse andere soorten dienen ze als belangrijke overwinteringsplaatsen.

Behandeling van de slachtoffers

Zoals in het begin reeds vermeld zijn er door verschillende ornithologische verenigingen, Rijkswaterstaat en diverse particulieren zoekacties ondernomen naar dode en levende slachtoffers. Een aantal vogels heeft men kunnen vangen en met een speciaal schoonmaakmiddel (T-Pol) gewassen.

Dit 'vieze' karwei is voornamelijk gedaan door het echtpaar Erkens uit Neerbeek en het echtpaar Speckens uit Eijsden.

Door leden van AVES werd voor dit doel in Visé een noodasiel opgericht. Nadat de dieren gewassen en gedroogd waren werden ze na een korte herstelperiode naar een asiël in

Haarlem overgebracht voor verdere verzorging. Deze transporten zijn door Staatsbosbeheer uitgevoerd.

Tabel 2.

Wilde Eend	24	Kokmeeuw	6
Waterhoen	9	Merel	1
Knobbelzwaan	32	Blauwe Reiger	2
Dodaars	13	IJsvogel	1
Meerkoet	17	Kuifeend	1

Dat is een totaal van 106 gevangen en gewassen vogels t/m 15 januari 1982.

Van deze vogels zijn er reeds weer een aantal in de 'natuur' teruggezet.

Helaas is toch ook een groot gedeelte van deze verzorgde vogels gestorven. Bij het wassen met wasmiddelen, waarin olieoplosmiddelen zitten, wordt de beschermde talglaag, die het verenpak waterdicht moet houden, verwijderd, waardoor de vogels 'lek' raken.

Koude lucht en water kunnen als gevolg hiervan tussen de veren doordringen. Het verendek heeft dus geen isolerende werking meer met als gevolg; niet meer kunnen duiken, waardoor geen voedsel, longontsteking, shock en dergelijke. Het schoonwassen van olieslachtoffers is een bijzonder ondankbaar werk. Het percentage olieslachtoffers dat olie heeft binnengekrepen en uiteindelijk sterft is zoals eerder gezegd zeer groot (circa 95%).

Welke stappen zijn ondernomen om olie uit belangrijkste rustgebieden te weren?

Rijkswaterstaat heeft, samen met de Belgische Protection Civile, de verbinding van het grindgat met de Maas te Oost-Maarland afgesloten met een drijvende oliekering de zogenaamde 'oilbooms'.

Deze afsluiting heeft voorkomen dat het grindgat volledig met olie zou worden vervuild.

Ook heeft men nog geprobeerd om in de omgeving van Visé een 'oilboom' dwars op de

stroom te leggen. De sterke stroming van de rivier deed deze poging mislukken.

Een grote olievlék op de Maasoever bij Oost-Maarland werd met plasticfolie afgedekt. Op de Maas bij Eijsden werd met behulp van drijvende kranen met bakken de olie verwijderd.

Op 16 december 1981 is op het bestuur van de regio Limburg van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging een beroep gedaan om langs de Maas en in de nabijheid van de grindgaten niet te jagen. Tijdens het jagen zouden de vogels worden opgeschrikt en opgejaagd, waardoor ze zouden uitwijken naar de Maas, waar de olie uiteraard een bedreiging voor ze vormde.

Wat kunnen wij bij herhaling van een soortgelijke ramp doen?

In nauwe samenwerking met een aantal personen die in ornithologisch opzicht betrokken waren bij deze ramp zijn diverse mogelijkheden besproken.

Uiteindelijk lijkt ons onderstaand rampenplan het meest effectvolle.

— *Het afsluiten c.q. kunnen afsluiten van de grindgatverbindingen met de Maas.*

Op strategische plaatsen zouden dan 'oilbooms' aanwezig moeten zijn. Welke grindgaten het eerst moeten worden afgesloten zal moeten afhangen van de plaats waar de vogels op dat moment rusten.

— *Waarschuwingssysteem.*

Aan de hand van de gegevens van Rijkswaterstaat moeten in geval van olievervuiling contactpersonen worden gewaarschuwd, ten einde verdere maatregelen te kunnen treffen zoals opsporen, schoonwassen en dergelijke.

De uitvoeringsmogelijkheden van deze plannen zullen worden bekeken en besproken met de heer A. Verbraeken van Rijkswaterstaat. Tevens zal contact worden gezocht met het

Waterschap 'Zuiveringsschap Limburg' en met Provinciale Waterstaat, waaronder de oevers en de grindgaten ressorteren.

Hier zullen de volgende problemen moeten worden opgelost:

- Hoeveel 'oilbooms' zijn er in onze provincie en hoeveel zijn er nog nodig voor een dergelijk plan?
- Wie betaalt de nog te plaatsen 'oilbooms'?
- Wie moet er in geval van olievervuiling de oliekeringen aanbrengen?

Wat moet er gebeuren met de olie die op de oevers ligt?

Tijdens de watervogeltelling van zaterdag 13 februari 1982 constateerden wij tot onze verbazing dat een groot gedeelte van de olie tijdens de lange periode van hoge waterstand is meegesleurd.

Toch zijn er nog plaatsen waar zich grote plekken olie bevinden. Deze moeten, voordat de voorjaarsstrek naar het noorden plaatsvindt, worden opgeruimd, anders zullen opnieuw een groot aantal slachtoffers vallen.

Ook in het grindgat te Oost-Maarland bevindt zich nog een grote plas olie op het water, die nog steeds een bedreiging voor de vogels vormt. Eveneens moet worden nagegaan op welke plaatsen de vervuiling 'slachtoffers' kan maken onder de vogels. Op deze plaatsen moet de olie worden verwijderd. Hiervoor kunnen een aantal mogelijkheden worden overwogen:

- Kan de olie worden verwijderd met behulp van detergent?
- Kan de olie worden verbrand?
- Is het mogelijk met behulp van schrapers of eggen de olie weg te schrapen?
- Zijn er mogelijkheden met medewerking van vrijwilligers van natuur-, vis- en/of surfverenigingen de olie met schoppen te verwijderen?

Eerste olieslachtoffer van de grindgaten Oost-Maarland, Eijsden.

Foto: J. Speckens.

Poging om de olie te verwijderen op de Maas bij Eijsden.

Foto: J. Speckens.

- Kan de olie worden afgegraven met behulp van machines?
- Wij hopen dat een van bovenstaande mogelijkheden op korte termijn te verwezenlijken is, teneinde Limburg 'olievrij' te hebben als de trek noordwaarts op gang komt.

Conclusie:

- Bij deze ramp hebben wij ervaren dat er geen enkele vorm van organisatie blijkt te zijn tussen de betrokken instanties. Als gevolg hiervan zullen wij in de toekomst streven naar een preventievorm. Speciaal denken wij hier aan een soort rampenplan

- dat aan de behoefte van alle belanghebbers zal voldoen.
- Het totale aantal vogels dat slachtoffer is geworden van deze ramp is moeilijk te schatten. Op grond van concrete aantallen van enkele soorten die wij op bepaalde stukken, op bepaalde tijden, langs de rivieren telden, is een vermenigvuldigingsfactor van 2 of 3 zeer reëel. Het werkelijk aantal slachtoffers zal de 8 à 10.000 exemplaren dan ook dicht benaderen.

■ J.M.P. Ummels, Essendijk 15, 6243 BH Geulle, 043-645606.

LITTERATUUR:

- Bolten, H.G. & F.J. Bolten (z.j.): Vogel E.H.B.O. Uitgave Nationaal Comité Wintervoeding van Vogels.
 Clotuche, E. & P. Schaeken (1982): L'accident pétrolier survenu en Basse-Meuse Liégeoise en 1981 et son impact sur l'avifaune. Aves 19 (1): 47-57.
 Soper, Tony (1965): Leven met de vogels. Amsterdam.

Zie ook 'Het IJsvogeltje' no. 20 (maart 1982) en 'Het Limburgs Dagblad', 5 maart 1982.

Olieramp op IJssel bij Wijhe

Nog geen maand na de bovenvermelde ramp op de Maas werd het natuurgebied De Buitenwaarden aan de IJssel ter hoogte van Wijhe door een olieramp getroffen. Een op 22 december 1982 lek gestoten tanker besmeurde over een afstand van enkele kilometers het gebied met zware olie, waaronder alleen al zo'n 700 tot 800 Kleine Zwanen. De beheerder van het gebied, Willem Gerritsen van het Staatsbosbeheer, meende dat het aantal door de olie gestorven vogels uiteindelijk veel groter is geweest.

Gierzwaluwenkalender 1983

Ter ondersteuning van de gierzwaluwenactie van de Vogelwerkgroep Zoetermeer (voorheen Werkgroep Buitenvogels) heeft men een kalender in de vorm van een poster uitgegeven. Met tekeningen en tekst wordt duidelijk

weergegeven hoe en waar men de Gierzwaluwen wil helpen met nieuwe broedmogelijkheden, onder meer door het aanbrengen van neststenen. Bovendien hoopt men in Zoetermeer de stand van de Gierzwaluw te inventariseren en de plaatsen waar ze thans broeden in kaart te brengen. Er werden 200 stuks van de kalender gedrukt. Ze zijn al vrijwel geheel uitverkocht.

Onze leeuweriken-actie

Wij danken de velen die onze leeuweriken-actie (zie ons vorige nummer) zo spontaan ondersteunden. Diegenen, die het boekje over de Spreeuwen wilden hebben, zal dit zo spoedig mogelijk toegezonden worden. Gironummer 638 498 van het Actie-Comité van 'Het Vogeljaar', Hilversum blijft openstaan voor giften.